

Перша світова війна та Україна

Невдала для балканських слов'ян війна 1912-1913 рр. зміцнила становище Австро-Угорщини. Вона створила нову державу - Албанію, яка позбавила Сербію виходу до Адріатицького моря. Відносини між слов'янами і урядом цісаря Франца-Йосифа щораз більше напружувались. Дня 28 червня 1914 р. у Сараєві, столиці Боснії, забито герцога Франца-Фердинанда, наслідника цісаря Франца-Йосифа. Австрійський уряд обвинуватив Сербію в організації атентату і 10-го липня вислав до уряду Сербії гострий ультиматум. Сербія звернулася до Росії з проханням про підтримку. За порадою Росії Сербія дала помірковану відповідь на ультиматум, але Австрія її не прийняла і проголосила війну.

Німеччина, союзниця Австрії, проголосила 1-го серпня того ж року війну Росії, а 3 серпня 1914 року проголосила війну і Франції. Німецькі війська негайно рушили на Францію через нейтральну Бельгію. Європа поділилася на два фронти: з одного боку Австро-Угорщина, Німеччина та Італія (пізніше приєдналися до них Туреччина та Болгарія), а з другого Франція, Росія і Англія. Так почалася перша світова війна.

Повторилася трагедія російсько-японської війни. Росія, хоч витратила величезні кошти на армію, вступила у війну невідготовленою, без запасів набоїв та амуніції. До того ніхто у Росії, починаючи з уряду, не вірив, що буде війна. І навпаки: Австро-Угорщина та Німеччина віддавна й ретельно підготовлювалися до війни. У Західній Україні заздалегідь обмірковувалося питання - яке становище зайняти на випадок війни, на чийому боці? Більшість вирішувала підтримувати Австрію.

Перший удар, як сказано, Німеччина скерувала на Францію, яка теж не була готова до війни. Щоб врятувати її, кинуто дві російські армії на Східню Прусію, і Німеччина примушена була стягнути війська з Франції. Російські армії зазнали страшної поразки, але Франція була врятована.

У перші дні після проголошення війни по всій Російській імперії піднявся патріотичний рух. Страйк петербурзьких робітників припинився, і вони взяли участь у патріотичних маніфестаціях. Державна Дума урочисто підтримала уряд, заявивши йому про свою лояльність. Українці, що не мали окремої групи у Думі, видали декларацію за підписом С. Петлюри, редактора "Української Життя", у якій писали, що виконають чесно свій обов'язок супроти держави. Київська газета "Рада" писала, що українці повинні боронити російську державу.

Але, не зважаючи на ці декларації лояльності, російський уряд негайно розпочав переслідування українства: повернулися найтяжчі дні - закрито "Просвіти" і українські видавництва, заборонено друкувати будь-що українською мовою. Багато українських діячів заслано. Був засланий також професор М. Грушевський, який повернувся назад з Австрії до Києва. Його заарештовано і заслано спочатку до Симбірська, потім до Казані і нарешті - до Москви, де він пробув до революції 1917 року.

У той же час ішло переслідування українців у Галичині. На всіх галичан поляки, австрійці й мадьяри кинули обвинувачення в москвофільстві. З початком війни тисячі людей запроторене до концентраційних таборів у Талергофі (біля грацу), Терезієнштадті. Заарештовано багато священиків, інтелігенції, селян. Політичні й громадські діячі тікали до Відня. В Галичині мадярські війська вішали людей без суду. Становище погіршувала діяльність москвофілів. Багато з москвофілів, що виїхали були перед війною до Росії, на початку війни зорганізували в Києві "Карпато-Русский Освободительный Комитет", який 29 липня ст. ст. 1914 р. видав відозву, закликаючи галицьких українців зустрічати російську армію з церковними процесіями, а тих, що служать в австрійській армії - переходити до російської.

1-го серпня 1914 року у Львові засновано Головну Українську Раду з представників трьох партій - Національно-Демократичної, Радикальної й Соціал-Демократичної. Головою її обрано д-ра Костя Левицького, секретарем - д-ра С. Барана. Завданням Ради було охороняти інтереси українського народу в Австрії та репрезентувати його під час війни. Рада створила військову організацію - Легіон Українських Січових Стрільців для боротьби з російським військом. До цього Легіону вступали тисячі молоді.

4-го серпня група українських емігрантів-наддніпрянців, за ініціативою Д. Донцова та В. Дорошенка, заснувала Союз Визволення України - як безпартійну політичну репрезентацію Центральної та Східної України, для пропаганди ідеї самостійності України.

На австрійському фронті російська армія мала спершу блискучі успіхи. Австрійці відступали, 3-го вересня (21 серпня ст. ст.) російські війська вступили до Львова. Верховний головнокомандувач, великий князь Микола Миколайович, видав маніфест, в якому висловлював радість, що "російський народ об'єднався" і що "завершено діло Івана Калита".

Ще раніше штаб верховного головнокомандувача видав брошуру капітана Нарушевича для російських старшин під заголовком: "Современная Галиция. Этнографическое и культурно-политическое состояние в связи с национально-общественными настроениями". У цій брошурі були крайньо тенденційні характеристики галицьких установ, діячів, а головне - Греко-Католицької Церкви та митрополита Андрея Шептицького.

З Бобринським приїхала російська адміністрація, яка зайняла всі посади. Здебільшого це були люди без належної освіти, які не надавалися бути репрезентантами російської влади. Головним завданням адміністрації було боротися з "мазепинцями) -. Багато посад зайняли місцеві москвофіли. Закрито всі українські установи, бібліотеки, школи, але польські продовжували існувати. Почали відкривати курси російської мови для вчителів, друкувати підручники російською мовою.

З самого початку окупації Галичини почалися труси, арешти. Тільки через київські тюрми перевезено вглиб Росії, до Сибіру, понад 12.000 осіб, серед них багато греко-католицьких священиків.

19 вересня 1914 року арештовано митрополита Андрея Шептицького і вивезено до монастирської тюрми у Суздалі, де пробув він до революції 1917 року. Вивезено ректора Львівської семінарії О. Й. Боцяна та ряд видатних осіб з греко-католицького духовенства.

Почалося переслідування греко-католиків, наvertання їх на православ'я. До Львова приїхав архієпископ Волинський Євлогій (георгієвський), відомий ворог унії, і з ним православне духовенство. До вакантних парафій, настоятелі яких були заслани або виїхали до Австрії (їх було коло 200), призначали православних священників. Засновували православні церковнопарафіяльні школи.

Російське військо просувалося на захід. Після 4-ох місяців облоги, на початку березня 1915 року піддалася фортеця Перемишль. У полон взято 117.000 вояків. Російська армія заволоділа значною частиною Карпат і йшла на Краків. Кінцевою метою походу було заволодіти Угорщиною, відділити її від Австрії.

Становище Росії в Галичині здавалося таким твердим, що на початку квітня 1915 р. приїхав до Львова Микола II, якого урочисто там зустрічали; потім він відвідав Перемишль.

Але успіхи російської армії 1914 року та на початку 1915 надто дорого коштували їй. За перший рік війни вона втратила 82% старшин - забитих та поранених, і 64% солдатів. Загальне число втрат було більше, ніж число кадрових старшин та солдатів, які виступили у похід. Були частини, в яких не залишалося жодного кадрового старшини; їх заміняли "запасні" прапорщики, які пройшли короткі курси. Не були підготовлені й "запасні" солдати, що часто не встигали пройти жодного вишколу. Трагізм становища збільшувала недостача зброї - рушниць, гармат, набоїв. "Запасним" не вистачало рушниць для навчання, і вони приходили на фронт, уперше беручи в руки рушницю. А бувало й так, що рушниці мали тільки ті "запасні", які йшли у перших рядах. Уже в перший момент війни забракувало рушниць: їх було тільки 5.000. 000, а змобілізованих 6.50. 000 осіб.

За рік у Росії виробляли лише 600-700 тисяч рушниць. Не вистачало гармат та набоїв. Головне Артилерійське Управління перед війною заявляло, що на кожну гармату потрібно 7.000 набоїв, але Військове Відомство заготовило тільки по 900 набоїв, себто у 8 разів менше.

У грудні 1914 року вичерпано майже всі набої, і наказано було витратити на день на батарею лише по одному набою, себто фактично воювати без артилерії. До цього треба додати, що ніхто не думав, що війна буде така довга.

В таких умовах була російська армія, коли 18 квітня 1915 року почався наступ німецько-австрійських військ на Галицькому фронті - між Горлицями та Тарновом. Німецька армія вперше застосувала так званий "гураганний вогонь". На російський фронт німці стягнули 200 важких гармат, проти яких російська армія могла поставити тільки 4. На "гураганний вогонь" - 700.000 набоїв за кілька годин - вона відповідала 5-10 пострілами з кожної гармати.

Почався відступ російської армії. 9 червня 1915 року німці зайняли Львів, а в липні вся Галичина і значна частина Волині були вже в німецьких руках. Ця поразка мала величезне значення для дальшого перебігу війни і для України.

Вона викликала деморалізацію в російській армії - перший сигнал майбутньої революції. Люди гинули тисячами, безборонні перед могутньою навалою ворога.

Почали ширитися чутки про зраду на самій вершині, біля цариці Олександри, брат якої, герцог Гессенський, воював у німецькій армії. В центрі тих чуток був "старець" Григорій Распутін, неписьменний, розпусний сибіряк, селянин, що "знайшов стежку" до царської родини.

Як відгук на ці чутки, в Москві, наприкінці травня 1915 р., вибух погром німецьких торговельних та промислових підприємств; розгромлено 475 підприємств, понад 200 приватних мешкань; збитки внаслідок погрому становили понад 40.000. 000 рублів. Дуже цікаво, що й генерал А. Денікін у 1917 році згадував, що артилерія внаслідок зради була позбавлена набоїв.

У стриманій формі Державна Дума поставила питання про "міністерство громадського довір'я". А в той же час ліві партії, головню більшовики, вели агітацію за припинення війни.

На тлі цих загальноімперських подій щораз тяжчою ставала ситуація в Україні. Відхід російської армії від Карпат ніс нову катастрофу для населення Галичини: почалося масове виселення українців та євреїв, яких російський уряд вважав за шпигунів та взагалі "неблагонадійних осіб". Галичани, що перейшли на православ'я, виїздили добровільно, побоюючись австро-угорської помсти. Усіх галичан спрямовували до Сибіру.

У зв'язку з відступом російського війська на схід, виселяли людей з Холмщини. Волині, Поділля. Села палили, щоб залишити ворогові пустелю. Люди йшли з малими дітьми, із злиденним майном, гнали худобу, для якої не було фуражу, і вона дохла по дорозі. Коли валка доходила до залізничної станції людей напхом садовили у вагони і днями-тижнями везли за Урал, до Пермі тощо. Коли нарешті відкривали вагони, то були випадки, що знаходили там самі трупи.

Так у ХХ ст. Україна зазнала того ж лиха, що перенесла у 1670-их роках під час "великого згону". До жаху руїни приєдналися пошесті тифу, червінки, які косили "виселенців". Ні медичного персоналу, ні ліків не вистачало, бо все було кинуте на фронт, де зростало число поранених та хворих. Тяжко підрахувати, скільки людей виселено, скільки загинуло по дорозі; цю цифру встановлювали на 6.000. 000 душ. У самому Київському Комітеті Допомоги зареєстровано 3,306.000 осіб.

З осені 1915 року почалася евакуація міст Правобережної України. Київський університет перевезено до Саратова, Політехнікум - до Воронежу. Школи, державні установи перевозили до різних міст, розділяючи родини. порушено було питання про евакуацію Києво- Печерської Лаври з її святинями. Вивозили бібліотеки, музеї. У Києві почалася паніка.

Трагічні події 1914 та 1915 років викликали перелам у ставленні українців Наддніпрянщини до російського уряду. Зник той "патріотичний" запал, який переживало багато з них на початку війни, і зростала свідомість, що перемога Росії принесе Україні нові кайдани. Рада ТУП, яка стала єдиним об'єднуючим політичним осередком партій, ухвалила у вересні 1914 р. постанову про те, що українці мусять зайняти нейтральне становище у війні. На цій підставі ТУП не

погодилося з діяльністю СВУ, який закликав боротися спільно з австрійською армією,

Унаслідок поразки 1915 року російський уряд став "м'якішим" у відношенні до українців-наддніпрянців. Визнаючи, що головна причина поразки у поганій підготовці, уряд погодився на громадську допомогу, Внаслідок цього виник ряд могутніх організацій "Военно-Промисловий Комітет", "Союз Міст", "Земський Союз". Уряд давав їм кошти, а ці організації творили майстерні для виробництва потрібного приладдя, апаратури, споряджали санітарні потяги, організували шпиталі. Поволі змінилося ставлення російського ліберального громадянства до українського питання. Російська поступова преса критикувала політику російського уряду в Галичині, а П. Мілюков в Державній Думі назвав її "європейським скандалом".

Влітку 1915 року київським українцям вдалося здобути дозвіл уряду на заснування "Общества помощи населению Юга России, пострадавшему от военных действий". Це товариство мало широкі завдання: організацію шкіл для дітей втікачів, допомогу арештованим та висланим галичанам, хворим і т. п. Багато українців вступило до "Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Союзу Міст", головою якого став український громадський діяч, барон Штейнгель. "Союз Міст" давав великі кошти на допомогу втікачам і взяв на себе опіку над українським населенням Галичини, організацію українських шкіл та лікарень. В установах Комітету працювали тисячі української інтелігенції, студентів, інженерів, лікарів. У повному контакті з ним працював Земський Союз. "

Галичина переживала інші труднощі. Організація Українських Січових Стрільців розпочалася з великим успіхом. Головна Українська Рада звернулася до населення з відозвою, в якій пояснювала мету організації цього легіону: всі українці повинні взятися за зброю, щоб розгромити Росію, визволити Україну і створити з усіх українських земель єдину Самостійну Державу із столицею в Києві. За два тижні записалося 30.000 осіб, але австрійці обмежили число добровільців до 2.000. "

Успіхи Австрії у війні з Росією в 1915 році відкрили для Галичини широкі перспективи. Загальна Українська Рада звернулася до "всіх народів цивілізованого світу" з декларацією, в якій заявляла про свою мету створити "Вільну Самостійну Українську Державу" з усіх земель українських, які залишилися під Росією; з земель українських у межах Австро-Угорщини - створити територіально-національну автономну область. Представники Загальної Української Ради вели переговори з урядом Австро-Угорщини, домагалися поширення українських прав на Холмщину та Волинь. Але досягли не багато: замість намісника-поляка призначено німця, Колярда; легіон Українських Січових Стрільців перетворено на полк Українських Січових Стрільців. Страшним ударом для українців було утворення Польської Держави та надання Галичині широкої автономії без поділу на землі польські та українські. Фактично це було переведення українців під повну владу поляків.

Президія Загальної Української Ради склала свої уповноваження. Почалася повна дезорганізація серед українців. Провід перейшов до Української

Парляментарної Ради, на чолі якої став Ю. Романчук, а заступником його - Є. Петрушевич.

Енергійно працював Союз Визволення України. У "Віснику СВУ" з 1 вересня 1914 року надруковано платформу Союзу: створення Самостійної Української Держави з конституційним монархом, з демократичним ладом, повною свободою для всіх національностей, з самостійною Українською Церквою. Союз узяв на себе репрезентацію інтересів Великої України і ввів переговори з Центральними Державами. Він мав представників: у Берліні - О. Скоропис-Йолтуховського, у Туреччині - М. Меленевського, у Болгарії - Л. Ганкевича, у Швеції та Норвегії - О. Назарука, у Швейцарії - П. Чикаленка, в Італії - О. Семенова. Союз видавав часописи і книжки різними мовами, які інформували про Україну. Були дуже цінні видання - М. Грушевського, С. Рудницького. Наслідком цих інформацій з'явилося багато статей про Україну в чужоземній пресі. Крім того Союз розсилав лекторів, які читали доповіді про Україну в Німеччині, Болгарії. Гірше була справа в Австрії, яка не рахувалася з політикою Союзу Визволення України, бажаючи перетворити його на суто службову, підсібну організацію.

Деякі інформації Союзу Визволення України мали успіх, викликали зацікавленість, але реального нічого не давали. Більше значення мала діяльність членів СВУ в таборах для воєнно-полонених. їм удалося виділити українців-воєнно-полонених в окремі табори у Фрайштадті в Австрії, де було біля 30.000 вояків, і в Раштаті, Ганновері. Гмюндені - у Німеччині; удалося поліпшити загальні умови життя в тих таборах, організувати там школи, бібліотеки, церкви. Головне завдання - політичне виховання полонених, перетворення їх на свідомих українських громадян - дало блискучі наслідки. Проте, діяльність Союзу в Україні, як згадано вище, зустріли спочатку дуже негативно. ТУП, а зокрема М. Грушевський, ставилися до нього негативно.

1915-й рік вніс багато у внутрішнє життя Росії, а разом з нею й України. У Державній Думі зорганізовано т. зв. Прогресивний Блок, до якого увійшли представники конституційних демократів, прогресисти, ліві октябристи, земці. Основою об'єднання було незадоволення владою. Блок настоював на продовженні війни до "переможного кінця", але для цього влада мусить бути у контакті з громадянством. Блок вимагав амністії для політичних в'язнів, широкої автономії для поляків, припинення репресій проти українців тощо. До Блоку вступило 300 членів Державної Думи (з 420) та частина Державної Ради ("Государственного Совета"). Дехто з міністрів поділяв програму Блоку, але цар, у відповідь на вимогу Блоку, розпустив Думу. Міністри, які стояли за поступки у відношенні до вимог Блоку - М. Щербатов, А. Самарін, А. Кривошеїн, П. Харитонов - були усунені. Цар ясно показав, що бажає зберегти всю владу у своїх руках.

Почалися великі зміни. Верховний головнокомандувач, великий князь Миколай Миколайович, користався значною популярністю серед військових старшин і ще більшою - серед солдатів. Ця популярність породжувала навіть думки про можливий "бонапартизм".

У липні 1915 року цар призначив Миколая Миколайовича головнокомандувачем Кавказького фронту, а верховне командування взяв на себе. Це викликало дуже багато хвилювань в армії і в суспільстві. Після катастроф на "Ходинці" під час коронування та під час Японської війни у народі вважали царя Миколу II "нещасливим" і боялися, що він принесе нове нещастя. Дуже негативне враження справляло те, що фактичне регентство, після виїзду царя на фронт, перейшло до цариці Олександри, ще більше непопулярної, ніж цар.

Війна затягувалася. Фронти стояли майже без змін. У травні 1916 року, знову на вимогу союзників, російські війська південно-західного фронту, під проводом генерала А. Брусілова, завдали австрійцям тяжких поразок і зайняли широку смугу Галичини та Волині. "Брусіловський" наступ значно допоміг Франції, яку німці тіснили під Верденом, але цей наступ для російського фронту дав небагато.

Два роки війни коштували Російській імперії дуже дорого: забитих було 1.500. 000, поранених коло 4.000,000, полонених понад 2.000. 000. Отже тоді, як на початку війни на фронтах стояло 6.000. 000 людей, за два роки втрачено 7.500. 000. Були частини, в яких не зосталося жадного кадрового старшини (відсоток вtrat старшин був далеко більший, ніж відсоток вtrat солдатів). Покликано було 15.000. 000 "запасних" та рекрутів, які не проходили належної муштри.

З другого боку - досягнення у військовому постачанні за цей час були колосальні: рушниць у 1916 році виробляли вдвоє більше, ніж у році 1914, кулеметів - у 6 разів більше, гарматних набоїв - у 9 разів, а деяких калібрів - у 16 разів, гармат - у 4 рази.

Тестові завдання

Запитання 1

Позначте, у складі армії якої країни було утворено легіон Українських січових стрільців (УСС):

варіанти відповідей

- А). Росія
- Б). Австро-Угорщина
- В). Франція
- Г). Німеччина

Запитання 2

Головну Українську Раду в серпні 1914 р. очолив:

варіанти відповідей

- А). Є. Коновалець
- Б). К. Левицький
- В). С. Єфремов
- Г). Ю. Романчук

Запитання 3

Позначте назву молодіжної воєнізованої організації, що склала основу Легіону січових стрільців:

варіанти відповідей

- А).«Кобзар»;
- Б). «Богдан»;
- В).«Козак»;
- Г).«Пласт».

Запитання 4

Яку назву мала суспільно-політична течія в Галичині, що заявляла, що українців не існує, а є єдиний російський народ?

варіанти відповідей

- А).Русинство;
- Б).москвофіли;
- В).народовці;
- Г).українофіли.

Запитання 5

Головна Українська Рада ставила на меті:

варіанти відповідей

- А).захист інтересів українців на території України;
- Б).захист інтересів українців в Австро-Угорщині;
- В).захист інтересів українців у Польщі;
- Г).захист інтересів українців у Російській імперії.

Запитання 6

Галицька битва закінчилась:

варіанти відповідей

- А).поразкою російських військ;
- Б).поразкою австро-угорських військ;
- В).закінчилась поразкою обох сторін.
- Г).підписанням мирного договору

Запитання 7

Програма Союзу визволення України передбачала

варіанти відповідей

- А).автономію України у складі Австро-Угорщини
- Б).автономію України у складі Російській імперії
- В).утворення Української республіки;
- Г).заснування незалежної Української держави.

Запитання 8

Позначте, між якими державами були поділені українські землі напередодні Першої світової війни:

варіанти відповідей

- А).Росія, Польща, Румунія

- Б). Росія, Угорщина, Румунія
- В). Росія, Австро-Угорщина;
- Г). Росія, Австро-Угорщина, Румунія

Запитання 9

. Назвіть прізвище одного із засновників організації Союзу визволення України
варіанти відповідей

- А). Г. Бобринський;
- Б). Д. Донцов;
- В). Ю. Лисан
- Г). Д. Вітовський

Запитання 10

Галицько-Буковинське генерал-губернаторство було засновано після:
варіанти відповідей

- А). Галицької битви
- Б). поразок російської армії в 1915 р.
- В). Брусиловського прориву
- Г). повалення монархії в Росії

Запитання 11

Що стало наслідком подій, перебіг яких відображено на карті?
варіанти відповідей

- А). капітуляція Австро-Угорщини та проголошення ЗУНР

- Б).демократична революція та повалення самодержавства в Росії
- В).створення Галицько-Буковинського генерал-губернаторства
- Г).вступ у світову війну Німеччини на боці Австро-Угорщини

Запитання 12

«Справжнє бойове хрещення Українські січові стрільці пройшли у квітні – на початку травня 1915р. у боях за гору поблизу Славська. Кілька разів цей важливий пункт переходив із рук в руки. Лише ціною великих втрат російським солдатам вдалося закріпитися на горі, але в цей час розпочався загальний відступ росіян із Галичини». Де відбулися описані події?

варіанти відповідей

- А).г. Лисоня
- Б).г. Маківка
- В).г. Погар
- Г).г. Говерла

Запитання 13

Установіть послідовність подій.

- А** Створення Головної Української Ради (ГУР)
- Б** Брусиловський прорив
- В** Взяття фортеці Перемишль
- Г** Початок формування легіону Українських січових стрільців (УСС)

варіанти відповідей

- 1.в.б.г.а.
- 2.а.г.в.б
- 3.г.а.в.б.
- 4.а.б.г.в